

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Τρία εισαγωγικά μαθήματα εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Β' μέρους τῆς Ἀριστοτελείου συγγραφῆς κατὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1891—1892.¹

Λεπτομερῶς ἐκτίθησιν εἴτα ὁ Ἀριστοτέλης (κεφ. 55-59) τὰ ἔργα τῶν ἐννέα ἀρχόντων, τῆς παλαιστάτης τῶν ἐν Ἀθήναις ἀρχῶν, κατασταθείσης βαθμηδὸν καθ' οὓς χρόνους ἡ μὲν βασιλεία ἀσθενεστέρα ὁσημέραι ἐγίνετο, προσελάμβανον δ' ἰσχύον οἱ εὐπατρίδαι, ὡς ἐν κεφ. 3 ἱστορήσε. Καὶ ἐν μὲν τῷ 55 κεφ. διαλαμβάνει περὶ τῆς δοκιμασίας τῶν ἀρχόντων τούτων, περὶ τῆς θεσμοθετῶν ἀνακρίσεως, ἣν καὶ ἐξ ἄλλων συγγραφέων ἐγινώσκομεν, μάλιστα δ' ἐκ τοῦ Πολυδεύκου (Η. 85. 86), ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν ἐπιτομῇ παραλαβόντος τάς περὶ ταύτης εἰδήσεις. Ἐν δὲ τῷ ἐπομένῳ κεφ. πραγματεύεται περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀρχοντος. Ὁ τε ἀρχων καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πολέμαρχος ἐλάμβανον ἕκαστος ἀνὰ δύο πατέδρους, οὓς αὐτοὶ ἐξέλεγον, ἀλλ' οἵτινες ἐδοκιμάζοντο ἐπίσης ἐν τῷ δικαστηρίῳ καὶ εὐθύνας ἔθιδον· διότι ἀνεπλήρουν οὗτοι τοὺς ἀρχοντας, καὶ δίκας ἐδίκάζον, ὡς ἐκ τοῦ Δημοσθένους μακνθάνομεν, καὶ δικαίωμα εἶχον νὰ ἐπιβάλλωσιν ἐπιβολάς. Ἀναλαμβάνων ὁ ἀρχων τὴν ἀρχὴν ἐκήρυττεν ὅτι ὅσα τις εἶχε πρὶν αὐτὸς εἰσελθῆ εἰς τὴν ἀρχὴν, ταῦτα θὰ ἔχῃ καὶ θὰ διατηρῇ μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἀρχῆς, ὑποσχόμενος οὕτως ἀρχαιοτρόπως ὅτι θὰ ᾔτο ἀγρυπνός φυλάξ τῶν δικαιωμάτων ἑκάστου καὶ ὅτι χρώμενος τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ οὐδενὶ θὰ ἐπέτρεπε νὰ σφατερισθῇ ξένην περιουσίαν. Τὰ τοῦ ἀρχοντος καθήκοντα ἦσαν θρησκευτικὰ καὶ δικαστικά· ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς τάσσεται ἡ ἐκλογή τῶν χορηγῶν εἰς τὰ Διονύσια καὶ εἰς τὰ Θαιργήλια καὶ ἡ περὶ τῶν χορηγιῶν διαδικασία, καὶ ἡ ἐπιμέλεια πομπῶν τινῶν καὶ τοὺς μὲν χορηγοὺς τραγωδοῖς ἐξέλεγεν ὁ ἀρχων, τρεῖς ἐξ ἀπάντων τῶν Ἀθηναίων, ἀποδεικνυμένης ὁρθῆς τῆς ἐξενεχθείσης ὑπὸ τινῶν εἰκασίας ὅτι δὲν καθίστων ταύτους αἱ φυλαί· τοὺς δὲ χορηγοὺς κωμωδοῖς, πέντε ἐν ὅλῳ, ἔφερον αἱ φυλαί· καθίστη δ' ὁ ἀρχων καὶ τοὺς εἰς Δῆλον χορηγοὺς καὶ ὠρίζε τὸν ἀρχιθέωρον τῆς εἰς Δῆλον πεμπομένης θρησκευτικῆς πρεσβείας (θεωρίας)· τῶν δὲ πομπῶν ὧν ἐπεμε-

¹ Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδ. ἀ. 3.

λαίτο ὁ ἄρχων μία μὲν ἦτο ἡ γινομένη τῷ Ἀσκληπιῷ, πιθανῶς κατὰ τὴν πέμπτην ἡμέραν τῶν Ἐλευσινίων, δευτέρα δὲ ἡ τῶν Διονυσίων τῶν μεγάλων, ἧς συνεπεμελοῦντο καὶ δέκα κληρωτοὶ ἐπιμεληταί, τρίτη δ' ἡ εἰς Θαργῆλια καὶ τετάρτη ἡ τῷ Διὶ τῷ σωτῆρι ἐν τοῖς Διωσπηρίοις, περὶ ἧς ἀσαφῆ τινα καὶ ἀδέδαια ἐγινώσκομεν ἐκ μεταγενεστέρων ἐφηδικῶν ἐπιγραφῶν. Διώκει δ' ὁ ἄρχων καὶ τὸν ἀγῶνα τῶν Διονυσίων (τραγωδῶν, κωμῶδων καὶ μουσικῆς) καὶ τὸν τῶν Θαργῆλιων (κυκλίους χοροὺς παίδων καὶ ἀνδρῶν). Τὰ δὲ δικαστικά καθήκοντα τοῦ ἄρχοντος συνίσταντο εἰς τὴν εἰσαγωγὴν γραφῶν κακώσεως, καὶ καθόλου πασῶν τῶν ἐκ κληρονομικῶν ἀμφισβητήσεων ἐκπηγαζουσῶν δικῶν, διότι ὁ ἄρχων ἦτο ὁ ὑπὸ τῆς πολιτείας τεταγμένος προστάτης τῶν ὀρφανῶν· εἰσῆγε δὲ καὶ τὰς δίκας παρανοίας, ἥτοι τὰς περὶ ἀπαγορεύσεως, καὶ τὰς εἰς δατητῶν αἵρεσιν, ἥτοι τὰς περὶ διανομῆς κοινῆς περιουσίας, «ἐάν τις μὴ θέλῃ κοινὰ τὰ ὄντα νέμεσθαι».

Ἐν δὲ τῷ 57 κεφ. ἀναφέρει τὰ καθήκοντα τοῦ βασιλέως, εἰς ὃν μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς ἦσαν ἀνατεθειμένα τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα τῶν παλαιῶν βασιλέων. Διώκει δ' αὐτός πάσας τὰς πατρίους θυσίας καὶ τὰς εὐχὰς ἤρχετο ὑπὲρ τῆς πόλεως κατὰ τὰ πάτρια· ἐπεμελεῖτο τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων μετὰ τεσσάρων ἐπιμελητῶν, ὧν δύο μὲν ἐξελέγοντο ἐκ τῶν Ἀθηναίων ἀπάντων, δύο δ' ἐξ Ἐλευσινίων γενῶν, κατὰ τὰς παλαιὰς πρὸς τοὺς Ἐλευσινίους συμφωνίας· μετὰ τῶν αὐτῶν ἐπιμελητῶν ἔπεμπε καὶ τὴν πομπὴν ἐν τοῖς Διονυσίοις τοῖς ἐπὶ Ἀθηναίῳ, τὸν δ' ἐπὶ Ἀθηναίῳ ἀγῶνα διώκει αὐτὸς μόνος καθὼς καὶ τὰς λαμπραδρομίας, ὀρίζων πιθανῶς καὶ τοὺς γυμνασιάρχους, ἥτοι τοὺς χορηγοὺς εἰς τοὺς τῶν λαμπάδων ἀγῶνας. Τὰ δὲ δικαστικά τοῦ βασιλέως καθήκοντα ἦσαν ἀρρήκτως πρὸς τὰ θρησκευτικὰ συνδεδεμένα. Εἰσῆγεν εἰς τὸ δικαστήριον τὰς γραφὰς ἀσεβείας, δι' ὧν κατηγογέλλετο πᾶσα πλημμέλεια περὶ τῶν θεῶν, ἔκρινε τὰς ἀμφισβητήσεις περὶ ἱερωσύνης καὶ περὶ δικαιωμάτων ἱερατικῶν, καὶ τὸ σπουδαιότατον πάντων εἰσῆγε τὰς φονικὰς δίκας· διότι ἡ φροντίς περὶ τῆς ἀποτροπῆς τοῦ ἄγους ἀπὸ τῆς πόλεως διὰ τῆς τιμωρίας ἐγκλήματος, οὗ ἕνεκα ὁ δράστης ἐθεωρεῖτο ἐναγῆς καὶ ἀπεκλείετο τῶν ἱερῶν, ἦτο ὡς εἰκὸς ἀνατεθειμένη εἰς τὸν βασιλέα, τὸν ἔχοντα καὶ τῶν ἄλλων θρησκευτικῶν πραγμάτων τὴν ἐπιμέλειαν. Ἦσαν δὲ τὰ φονικὰ δικαστήρια πέντε, πάντα ἐν ἱεροῖς· τὸ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ, δικάζον τοὺς ἐκ προνοίας (ἐκ προμελέτης) φόνους καὶ τραύματα, καὶ τὰς φαρμακείας καὶ τὰς πυρκαϊὰς (τοὺς ἐμπρησμούς)· δεύτερον τὸ ἐπὶ Παλλαδίῳ, δικάζον τοὺς ἠθικοὺς αὐτουργοὺς (βουλεύσεως) φόνου ἢ ἀποπειρας φόνου, καθὼς καὶ τοὺς ἀκουσίους

(ἐξ ἀμελείας) φόνους καὶ τοὺς φόνους δούλων, μετοίκων ἢ ξένων· τρίτον τὸ ἐπὶ Δελφινίῳ, τὸ παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Δελφινίου Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Δελφινίας Ἀρτέμιδος, δικάζον τοὺς γενομένους κατὰ νόμον φόνους, τοὺς ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων δικαίους φόνους καλουμένους· τοιοῦτοι δ' ἦσαν, πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μνημονευομένων, καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ ἀμυνομένου διαπραχθεὶς φόνος καὶ ὁ φόνος τυράννου καταλύσαντος ἢ ἐπιχειρήσαντος νὰ καταλύσῃ τὴν δημοκρατίαν ἢ ἄρχοντος ἄρξαντος ἀρχὴν τινα ἐν ὀλιγαρχικῇ ἢ τυραννικῇ μεταβολῇ τῆς πολιτείας· τέταρτον δικαστήριον ἦτο τὸ Φρεατοῖ ἢ ὡς ὁ Ἀριστοτέλης γράφει τὸ ἐν Φρεάτου, ἦτοι τὸ ἐν ἱερῷ ἢ ἡρώῳ τοῦ ἐπωνύμου ἥρωος Φρεάτου ἐν τῷ νοτίῳ πέρατι τῆς ἀνατολικῆς χερσονήσου τῆς Ζέας ἐν Πειραιεῖ· ἐν τούτῳ ἐδικάζοντο οἱ φεύγοντες ἔνεκα ἀκουσίου φόνου (οἷτινες ὅπως ἐπανεέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα ἔπρεπε νὰ τύχῃσι τῆς συγγνώμης τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος) καὶ κατηγορηθέντες ἐπὶ ἄλλῳ ἐκουσίῳ φόνῳ· καὶ οἱ μὲν δικασταὶ ἐκάθηντο ἐν τῇ ξηρᾷ, ὁ δὲ κατηγορούμενος, εἰς ὃν δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ πατήσῃ τὴν πατριὸν γῆν, ἀπαλογεῖτο ἐκ τοῦ πλοίου. Πέμπτον τέλος δικαστήριον ἦτο τὸ ἐπὶ Πρυτανείῳ, οὗ τὸ ὄνομα δὲν μνημονεύει ὁ Ἀριστοτέλης· ἐν τούτῳ ἐδικάζον τὰς τῶν ἀψύχων καὶ τῶν ὑποζυγίων καὶ τῶν ἄλλων ζώων δίκας, διότι κατὰ τὴν ἐκπαλαί ἐπικρατοῦσαν ἀρχὴν τοῦ δικαίου ἔνοχος ἔθεωρεῖτο πάντοτε ὁ ἀδικήσας ὅστις δῆποτε καὶ ἂν ἦτο, καὶ ἂν μὴ ἐκὼν καὶ οἰκείᾳ βουλήσει ἐποίησε τὸ ἀδίκημα. Τὴν θεωρίαν δὲ ταύτην ἀνασκευάζει ὁ Ἀριστοτέλης ἀλλαχοῦ (Ἠθικ. Νικομάχ. Ε', 1227). Τὰς ἐπὶ πρυτανείῳ δίκας ἐδικάζον ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φυλοδασιλεῖς, ἦτοι οἱ προϊστάμενοι τῶν φυλῶν τέσσαρες εὐπατρίδαι, ὧν διετηρήθη μὲν ἡ ἀρχὴ καὶ μετὰ τὴν ἐπὶ Κλεισθέους μεταπολιτείαν, τὰ δὲ καθήκοντα περιορίσθησαν εἰς τὴν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα ἔχουσαν ἐκδίκασιν τῶν ἀρχαιοτρόπων τούτων δικῶν. Ὁ φονεὺς μέχρι τῆς δίκης ἀπεκλείετο τῶν ἱερῶν καὶ εὐδ' εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπατρέπετο νὰ ἔλθῃ· τοῦτο ἐκαλεῖτο προαγόρευσις, ὁ βασιλεὺς δ' ἦτο «ὁ προαγορεύων εἶργεσθαι τῶν νομίμων». Ἄν ὁ φονεὺς ἦτο ἄγνωστος ἢ προαγόρευσις ἐγίνετο ἀορίστως, ἀποκλεισμένου τῶν ἱερῶν τοῦ διαπράξαντος τὸ ἔγκλημα ἀνωνύμου, ὅστις ἐδικάζετο, οἷος δῆποτε καὶ ἂν ἦτο ὁ χαρακτηρίσμός τοῦ ἐγκλήματος, ὑπὸ τοῦ ἐπὶ Πρυτανείῳ δικαστήριον¹.

¹ Ἀντὶ τοῦ ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Kaibel καὶ Wilamowitz «ὅταν δὲ μὴ εἰδῇ τὸν ποιήσαντα, τῷ δρᾶσαντι λαγχάνει.... δικάζει δ' ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φυλοδασιλεῖς καὶ τὰς τῶν ἀψύχων καὶ τῶν ἄλλων ζώων....» ἀναγινώσκω «Ὅταν δὲ μηδεὶς εἰδῇ τὸν ποιήσαντα τῷ δρᾶσαντι λαγχάνεται. Δικάζει δ' ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φυλοδα-

Περὶ τοῦ πολεμάρχου, περὶ οὗ πραγματεύεται τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον, διδασκόμεθα ἄγνωστὰ τινα καὶ ἐκ τούτου καὶ ἐξ ἄλλων κεφαλαίων τῆς Ἀθηναίων πολιτείας. Ὅτι πρὸ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας κατέστη ἡ πολεμαρχία, δι' ἧς ἀφηρέθη ἀπὸ τοῦ βασιλέως ἡ δικίησις τῶν πολεμικῶν (κεφ. 3), ὅτι τὸ ἀρχεῖον τοῦ πολεμάρχου ἦτο ἐν τῷ Ἐπιλυκαίῳ, οὕτω κληθέντι ἀπὸ τοῦ ἀνοικοδομήσαντος αὐτὸ πολεμάρχου Ἐπιλύκου, καὶ ὅτι κατὰ τὸ τέλος τοῦ Γ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος π. Χ. «τῆς ἀπάσης στρατιᾶς ἡγεμὼν ἦν ὁ πολέμαρχος» (κεφ. 22). Κατὰ τοὺς χρόνους ὅμως τοῦ Ἀριστοτέλους ὁ πολέμαρχος δὲν εἶχε πλέον πολεμικὰ καθήκοντα, ἀλλὰ μόνον θρησκευτικὰ τινα καὶ δικαστικά, σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν προτέραν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Πότε ἐπῆλθεν ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν λέγει πού ὁ Ἀριστοτέλης. Ἔθουε δ' ὁ πολέμαρχος θυσίας τῷ Ἐνυαλίῳ καὶ τῇ ἀγροτέρᾳ Ἀρτέμιδι, χαρίστηριον ἐπὶ τῇ ἐν Μαραθῶνι νίκῃ καὶ τῆς δημοσίας ταφῆς τῶν ἐν πολέμῳ πεσόντων ἐπεμελεῖτο, καὶ ἐναγίσματα ἐποίει εἰς τὸν Ἀρμόδιον καὶ τὸν Ἀριστογείτονα, τιμωμένους ὡς ἥρωας, ἐν μὴ καὶ εἰς πάντας τοὺς ἐν πολέμῳ ἀποθανόντας, διότι τὰ περὶ τούτων δὲν εἶνε σαφῆ ἐν

σιλαῖς καὶ τὰς τῶν ἀψύχων [καὶ τῶν ὑποζυγίων] καὶ τῶν ἄλλων ζώων. «Ὅταν δὲ μηδεὶς εἰδῇ» γράφουσι καὶ οἱ Ὀλλανδοὶ ἐκδόται· οἱ δὲ Γερμανοὶ εἰκάζουσιν ὅτι ἐξέπесαν λέξεις τινὲς μετὰ τὸ λαγχάνει καὶ μετὰ τὸ ζώων. Τὸ δρᾶσαντι εἶναι βεβαίως ἀρσενικοῦ γένους καὶ οὐχὶ οὐδετέρου, πρόκειται δηλ. ἐνταῦθα περὶ τῆς περιπτώσεως, καθ' ἣν ὁ ἀποκτείνας ἦτο ἄδελφος, ὅτε ἐδίκαζε τὸ ἐπὶ Πρυτανεῖῳ δικαστήριον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πολυδεύκου (Π', 120). Ὅτι οὕτω πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ τὸ χωρίον καθιστῶσι κατὰδῆλον αἱ παρὰ Πλάτωνι (Νομ. Θ' σ. 873e 874a) διατάξεις περὶ φόνων διαπραχθέντων ὑπὸ ἀγνώστων φονέων, καὶ περὶ φόνων ὑπὸ ἀψύχων ἢ ζώων· ἐὰν δ' ἔρα ὑποζύγιον ἢ ζῶον ἄλλο τι φονεύσῃ τινά, πλὴν τῶν ὅσα ἐν ἀγῶνι τῶν δημοσίᾳ τιθεμένων ἀθλεύοντά τι τοιοῦτον δράσῃ [δηλ. πλὴν τῶν περιπτώσεων, καθ' ἃς τοὺς ἀνθρώπους ἐδίκαζεν ἐν Ἀθήναις τὸ ἐπὶ Δελφινίῳ δικαστήριον], ἐπεξίτωσαν μὲν οἱ προσήκοντες τοῦ φόνου τῷ κτείναντι, διαδικαζόντων δὲ τῶν ἀγρονόμων οἷσιν ἂν καὶ ὅποσοις προστᾶξῃ ὁ προσήκων, τὸ δὲ ὄφλον ἔξω τῶν ὅρων τῆς χώρας ἀποκτείναντας διορίσαι. Ἐὰν δὲ ἀψύχον τι ψυχῆς ἀνθρώπου στέρῃσῃ, πλὴν ὅσα κεραυνὸς ἢ τι παρὰ Θεοῦ τοιοῦτον βέλος ἰόν, τῶν δὲ ἄλλων ὅσα τινὸς προσπεσόντος ἢ αὐτὸ ἐμπесὼν κτείνῃ τινά, δικαστὴν μὲν αὐτῷ καθιζέτω τῶν γειτόνων τὸν ἐγγύτατα ὁ προσήκων γένει, ἀφοσιούμενος ὑπὲρ αὐτοῦ τε καὶ ὑπὲρ τῆς συγγενείας ὅλης, τὸ δὲ ὄφλον ἐξορίζειν, καθάπερ ἐρρήθη τὸ τῶν ζώων γένος. Ἐὰν δὲ τεθνεῶς μὲν αὖ τις φανῇ, ἄδελφος δὲ ὁ κτείνας ἢ καὶ μὴ ἀμελῶς ζητοῦσιν ἀνεύρετος γίγνεται, τὰς μὲν προρρήσεις τὰς αὐτὰς γίνεσθαι καθάπερ τοῖς ἄλλοις, προαγορεύειν δὲ τὸν φόνον τῷ δρᾶσαντι καὶ ἐπιδικασάμενον ἐν ἀγορᾷ κηρύξαι τῷ κτείναντι τὸν καὶ τὸν καὶ ὠφληκότεν φόνου μὴ ἐπιβαίνειν ἱερῶν μηδὲ ὅλης τῆς χώρας τῆς τοῦ παθόντος, ὡς, ἂν φανῇ καὶ γνωσθῇ, ἀποθανούμενον καὶ ἔξω τῆς τοῦ παθόντος χώρας ἐκβληθησόμενον ἄταφον».

τῷ κειμένῳ. Δίκας δ' εἰσήγε τὰς ἀφορώσας εἰς τὴν ἀστικὴν κατάστασιν τῶν μετοίκων, ἥτοι τὰς ἀποστασίου (κατὰ τῶν μὴ ἐκπληροῦντων τὰς πρὸς τοὺς παλαιούς κυρίους των ὑποχρεώσεις ἀπελευθέρων) καὶ ἀπροστασίου (κατὰ τῶν μὴ ἐχόντων προστατὴν μετοίκων) καὶ προσέτι τὰς τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου καὶ τὰς ἄλλας (κακώσεως, εἰς δατητῶν αἵρεσιν κλπ.) ἔσας ὁ ἄρχων εἰσήγεν, ἃν οἱ διάδικοι ἦσαν πολῖται. Τὰς δ' ἰδιωτικὰς δίκας τῶν μετοίκων, τῶν τε κοινῶν καὶ τῶν προνομισύχων (τῶν ἰσοτελῶν καὶ τῶν προξένων), παρέπεμπεν ὁ πολέμαρχος, ὡς τὸ πρῶτον νῦν ἀσφχλῶς μανθάνομεν, εἰς τοὺς τεσσαράκοντα δικαστάς, διὰ κλήρου ὀρίζων τοὺς δικαστάς τῆς φυλῆς, οἵτινες ἐμελλόν νὰ δικάσωσιν ἐκάστην αὐτῶν. Ἐννοεῖται δ' ὅτι αἱ δημόσιαι δίκαι, καθὼς καὶ τινες τῶν ἰδιωτικῶν (αἱ ἐμμηνοί, αἱ ἐμπορικαί, αἱ μεταλλικαὶ καὶ αἱ ἀπὸ συμβόλων) ὑπήγοντο εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῶν καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ προσώπου κανονιζομένην δικαιοδοσίαν, διὸ καὶ ἂν μέτοικοι ἦσαν οἱ διάδικοι εἰσήγοντο πιθανώτατα ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀρμοδίων ἀρχόντων, οὐχὶ δ' ὑπὸ τοῦ πολέμαρχου.

Τὰ δὲ τῶν ἐξ θεσμοθετῶν ἔργα, περὶ ὧν τὸ 59 κεφ., διοικητικὰ ὄντα καὶ δικαστικά, ἐγινώσκομεν πάντα σχεδὸν ἐκ τῶν μαρτυριῶν μεταγενεστέρων γραμματικῶν, πρὸ πάντων τοῦ Πολυδεύκου (Η' 87—88), οἵτινες πηγὴν εἶχον τὴν Ἀθηναίων πολιτείαν. Ἐν τῷ γ' κεφ. ἱστορεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι οἱ θεσμοθέται κατεστάθησαν πολὺν χρόνον μετὰ τοὺς ἄλλους τρεῖς ἄρχοντας, ὅτε οἱ ἄρχοντες ἐξελέγοντο κατ' ἔτος, διὸ καὶ μόνη τῶν ἀρχῶν αὕτη οὐκ ἐγένετο πλεῖον ἢ ἐνιαύσιος». Ἔργον δ' εἶχον τὸ πάλαι ἀναγράφαντες νὰ φυλάττωσι τοὺς νόμους «πρὸς τὴν τῶν παρανομούντων κρίσιν». Ἀλλ' ἡ τοιαύτη εὐρυτάτη δικαιοδοσία περιωρίσθη σὺν χρόνῳ διὰ τῆς ἀπονομῆς τινῶν τῶν ἔργων τῶν θεσμοθετῶν εἰς ἄλλας ἀρχάς. Ὄριζον δ' οἱ θεσμοθέται τὰς δικασίμους ἡμέρας, καὶ ἔδιδον εἰς τὰς ἀρχάς τὰ δικαστήρια ἥτοι ὀρίζον εἰς τοὺς ἔχοντας τὴν ἡγεμονίαν δικαστηρίου ἄρχοντας τὸ δικαστήριον ὅπερ ἐμελλε νὰ ἐκδικάσῃ τὰς δίκας, ὧν ἐνήργησαν οἱ ἄρχοντες ἐκεῖνοι τὴν προδικασίαν. Εἰσήγον δ' οἱ θεσμοθέται, εἰς τὸ δικαστήριον πιθανῶς, τὰς εἰσαγγελίας, πρὸς δὲ τὰς καταχειροτονίας (τὰς ὑπὸ τοῦ δήμου δεκτάς γενομένας κατηγορίας κατ' ἀρχόντων) καὶ τὰς προβολὰς καὶ γραφὰς παρανόμων, ἐν αἷς περιλαμβάνοντο καὶ αἱ κατηγορίαι κατὰ τῶν εἰσηγητῶν νόμων ἐχόντων ἐπιβλαβεῖς διατάξεις (καὶ νόμον μὴ ἐπιτήδειον θεῖναι), καὶ τὰς ἐπὶ παραβάσει τῶν καθηκόντων κατὰ προέδρων (προεδρικὴν) καὶ ἐπιστατῶν (ἐπιστατικὴν) καὶ τὰς εὐθύνας τοῖς στρατηγοῖς τῶν δ' ἄλλων ἀρχῶν τὰς εὐθύνας εἰσήγον οἱ λογισταὶ καὶ οἱ συνή-

γοροι (κεφ. 54), πλὴν τῶν ὑπὸ τῶν εὐθύνων καταγινωσκομένων, ἃς ἐν ἡσαν δημόσιαι εἰσῆγον ὁμοίως οἱ θεσμοθέται. Οὗτοι προσέτι εἰσῆγον εἰς τὸ δικαστήριον καὶ τὰς δοκιμασίας τῶν ἀρχῶν, καὶ τὰς ἐφέσεις τῶν ἀπεψηφισμένων ὑπὸ τῶν δημοτῶν καὶ τῶν ὑπὸ τῆς βουλῆς καταδικασθέντων. Ὅμοίως εἰσῆγον καὶ γραφεῖς, ὧν ἐτίθετο παράστασις, ἥτοι ἐν αἷς ὁ διώκων κατέβαλεν ὡς δικαστικὰ δικαιώματα ποσὸν εὐτελές, μίαν μόνον δραχμὴν, ἵνα μὴ διὰ τὰ βαρέα δικαστικὰ ἔξοδα ἀποφεύγωσιν οἱ πολῖται τὰς τοιαύτας δίκας, ἀφορώσας πάσας εἰς τὴν προστασίαν συμφερόντων τῆς πολιτείας· ἀλλὰ τίνες αἱ δίκαι, ὧν ἐτίθετο παράστασις, ἀγνοοῦμεν, οὐδ' εἶναι εὐδιάκριτον ἐν αἷ μνημονεύμεναι ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (ξενίας, δωροξενίας κλπ.) ἦσαν τοιαῦται, ἢ τούναντιον διάφοροι τούτων, καὶ τούτου ἔνεκα κατονομάζονται. Καὶ δίκας δ' ἰδιωτικὰς εἰσῆγον οἱ θεσμοθέται, καὶ τὰ σύμβολα τὰ πρὸς τὰς πόλεις αὐτοὶ ἐκύρουν, ἥτοι τὰς συνθήκας τὰς κανονίζουσας τὰς νομικὰς σχέσεις τῶν ἐμπορευομένων καὶ τοὺς δικονομικοὺς τύπους τοὺς τηρητέους ἐν ταῖς δίκαις αὐτῶν· ὅθεν καὶ τὰς κατὰ τὰς διατάξεις τῶν συνθηκῶν τούτων «δίκας ἀπὸ τῶν συμβόλων» εἰσῆγον οἱ θεσμοθέται.

Περατώσας τὴν ἀναγραφὴν τῶν κληρωτῶν ἐπ' ἐνιαυτὸν ἀρχόντων, μεταβαίνει ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ 60 κεφ. εἰς τοὺς κληρουμένους ἐκ Παναθηναίων εἰς Παναθήναια, εἴτινες ἦρχον τέσσαρα ἔτη. Τοιοῦτοι ἄρχοντες ἦσαν οἱ ἀθλοθέται, δέκα ἄνδρες, εἰς ἑξ' ἐκάστης φυλῆς, οἵτινες διόικουν τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων καὶ τοὺς Παναθηναίους ἀγῶνας καὶ ἀπέδιδον τὰ ἀθλα εἰς τοὺς νικητάς. Ἐκ τοῦ κεφαλαίου τούτου μανθάνομεν τὸ πρῶτον ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ συγγραφέως αἱ μορίαι ἐλαῖαι δὲν ἦσαν πλέον δημόσιαι, ἀλλ' ἰδιοκτητοί, καὶ δὲν εἶχε μὲν καταργηθῇ ὁ νόμος, καθ' ὃν ἐτιμωρεῖτο διὰ θανάτου ὁ ἐκρίζων ἢ βλάπτων μορίαν ἐλαίαν, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθῇ πλέον, διότι ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ κτήματος ἦτο κύριος τῶν ἐν αὐτῷ ἐλαιῶν· ὤφειλεν ὅμως νὰ παραδίδῃ κατ' ἔτος εἰς τὸν ἄρχοντα ποσὸν τι ἐλαίου, ὁρισμένον κατ' ἀναλογίαν τῶν ἐλαιῶν, τῶν ἐν ἀρχῇ ὑπαρχουσῶν ἐν τῷ κτήματι. Παρέδιδε δὲ κατ' ἔτος ὁ ἄρχων τὸ ἐλαίον εἰς τοὺς ταμίας, οὗτοι δὲ κατὰ τὰ Παναθήναια εἰς τοὺς ἀθλοθέτας, οἱ δ' ἀθλοθέται εἰς τοὺς νικῶντας τῶν ἀγωνιστῶν.

Μετὰ τοὺς ἀθλοθέτας ἔπρεπε νὰ γείνη λόγος καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀρχῶν, τῶν χειροτονητῶν ἐκ Παναθηναίων εἰς Παναθήναια, ὧν ἐμνήσθη ὁ Ἀριστοτέλης ἐν κεφ. 43, ἥτοι περὶ τοῦ ταμίου τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικόν καὶ τοῦ τῶν κρηνῶν ἐπιμελητοῦ. Ἀλλὰ περὶ τούτων μὲν οὐδὲν λέγει, ὅθεν εὐλόγως ὑπετέθη ὅτι ὑπάρχει ἐν-

ταῦθα χάσμα· ἐν δὲ τῷ 61 κεφ. πραγματεύεται περὶ τῶν πρὸς τὸν πόλεμον ἀρχῶν, αἵτινες ἦσαν χειροτονηταὶ ἐπ' ἐνιαυτόν. Αὗται δ' αἱ ἀρχαὶ ἦσαν οἱ δέκα στρατηγοί, οἵτινες πρότερον μὲν ἐξελέγοντο εἰς ἐξ ἐκάστης φυλῆς, ὕστερον δὲ (ἀλλ' ἄγνωστον ἀπὸ τίνος χρόνου) ἐξ ἀπάντων τῶν Ἀθηναίων. Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα π. Χ. εἶχον καθορισθῇ τὰ ἔργα ἐκάστου τῶν στρατηγῶν, καὶ εἰς μὲν ἐξελέγετο ἐπὶ τοὺς ὀπλίτας ἔχων τὴν ἀρχηγίαν ἐν τοῖς ἐκτὸς τῆς χώρας πολέμοις, ἄλλος ἐπὶ τὴν χώραν, πολεμῶν ὁσάκις εἰσέδοχλον ἐχθροὶ εἰς τὴν χώραν, δύο ἐπὶ τὸν Πειραιέα, μεριμνῶντες περὶ φυλακῆς τῶν λιμένων καὶ εἰς ἐπὶ τὰς συμμορίας, ἐπιμελοῦμενος τῶν κατὰ τὰς τριηραρχίας· οἱ δὲ λοιποὶ πέντε ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὰς ἐκαστοτε παρευσιάζομένας ἀνάγκας. Κατὰ φυλὰς ἐχειροτονοῦντο οἱ δέκα ταξιάρχοι, ὑπὸ τοὺς στρατηγούς τεταγμένοι· τούτων ἕκαστος ἡγεῖτο τῶν ἐκ τῆς αὐτοῦ φυλῆς ὀπλιτῶν. Οἱ δὲ δύο ἵππαρχοι, ἐξ ἀπάντων καὶ οὗτοι χειροτονούμενοι, ἡγοῦντο τῆς ἱππικῆς δυνάμεως· ὑπὸ τούτους ἦσαν τεταγμένοι οἱ δέκα φύλαρχοι, ὧν ἕκαστος ἡγεῖτο τῶν ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ ἱππέων, ὡς οἱ ταξιάρχοι τῶν ὀπλιτῶν. Ἐχειροτονεῖτο δὲ καὶ τρίτος εἰς Ἀθῆναιον ἵππαρχος, ἐπιμελούμενος τῶν ἐν τῇ κληρουχίᾳ ἐκείνῃ τῶν Ἀθηναίων ἱππέων. Εἰς τὰς πρὸς πόλεμον ἀρχὰς τάσσει ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τοὺς χειροτονητοὺς ταμίαις τῶν ἱερῶν τριήρων, τῆς Παράλου καὶ τῆς τοῦ Ἀμμιωνος.

Ὁ περὶ τοῦ μορίου τῆς πολιτείας τοῦ περὶ τὰς ἀρχὰς λόγος συμπληροῦται διὰ τῶν ἐν τῷ 62 κεφ. εἰδήσεων περὶ τοῦ τρόπου τῆς κληρώσεως τῶν ἀρχόντων καὶ περὶ τοῦ μισθοῦ τῶν ἐκκλησιαζόντων, τῶν δικαστῶν, τῶν βουλευτῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀρχόντων. Περὶ δὲ τοῦ τρίτου μορίου τῆς πολιτείας, τοῦ δικάζοντος, πραγματευόμενος ὁ Ἀριστοτέλης, ἐξέθετεν ἐν λεπτομερείᾳ τὰ κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν δικαστηρίων, κληρουμένων ὑπὸ τῶν ἐννέα ἀρχόντων καὶ τοῦ γραμματέως τῶν θεσμοθετῶν, τὰ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν δίκων ἐν τῷ δικαστηρίῳ καὶ τὰ κατὰ τὴν ψηφοφορίαν τῶν δικαστῶν. Ἀλλὰ τοῦ τμήματος τούτου τῆς Ἀθηναίων πολιτείας περισώθη δυστυχῶς μόνον ἡ ἀρχὴ ἀποτελοῦσα τὸ 63 κεφάλαιον, καὶ τὸ τέλος. Τὰ ἐν τῷ μεταξὺ, ἐν ἐξ σελίδι τοῦ παπύρου, εἶνε σφόδρα ἐφθαρμένα· καὶ συνεπληρώθησαν μὲν ἐπιτυχῶς μέρη τινά, ἀλλὰ παντελῶς ἀδύνατος εἶναι πλήρης τοῦ κειμένου ἀποκατάστασις.

Γ'.

Τοιαύτην ἐν εὐσυνόπτῳ διαγράμματι παρέχει ἡμῖν ὁ Ἀριστοτέλης

εἰκόνα τῆς δημοκρατικῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, ἥτις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σόλωνα, ὅτε ἐτέθησαν τὰ πρῶτα θεμέλια αὐτῆς μέχρι τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἔγραψεν ὁ Σταγίριτης φιλόσοφος, ἦτοι βραχὺ πρὸ τῆς ἀπωλείας τῆς αὐτονομίας, κατὰ μικρὸν τελειοποιουμένη, «ἀεὶ προσεπιλαμβάνουσα τῷ πλήθει τὴν ἐξουσίαν», ἐξέικετο εἰς τὸ ἀκρότατον ὄριον τῆς ἐλευθέρως πολιτείας, ἐποῦ ἀπεριόριστοι κατισχύουσιν αἱ ἀρχαὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος. Καὶ ἡ εἰκὼν αὕτη εἶναι ἀκριβεστάτη, διότι ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς Πολιτείας ἀνελίσσει τὸ σύγχρονον καθεστῶς, καὶ ἀναγκαιῶς πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκθέσῃ πληρμελῶς τὰ καθ' ἡμέραν προσπίπτοντα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς του. Δὲν εἶνε ὁμῶς ἀπλοῦς συλλογεὺς ὕλικου. Ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς τοῦ Ἀριστοτέλους καταφαίνεται ἐν αὐτῷ τῷ ἐπιχειρήματι. Ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρουν γνωστὸν καὶ σύνθηδες, περιττὴν τὴν ἀνάλυσιν αὐτοῦ κρίνοντες, παρέδωκεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους· ἀνέτεμε τὸν ζῶντα τῆς πολιτείας ὀργανισμόν, διέκρινε τὰ μὲν αὐτοῦ καὶ ἀνεζήτησε τὸν λόγον τῶν φαινομένων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ἅτινα οἱ σύγχρονοι παρέρχονται ἀπαράτρητα, μὴ ἀξιῶντες αὐτὰ προσοχῆς ὡς κοινότατα. Ὅθεν ἡ συγγραφὴ αὐτοῦ ἀπέβη πλήρης καὶ πιστὴ πηγὴ εἰδήσεων περὶ τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, καὶ μετὰ τὴν κατὰλυσιν τῆς ἐλευθέρως πολιτείας, ἐκεῖθεν ἀρῶνται τὰς περὶ ταύτης γνώσεις οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, καὶ ἐν αὐτῇ ἀναζητοῦσι τὴν ἐξήγησιν θεσμῶν καὶ συμβάντων, ὧν ἐν παρόδῳ ποιοῦνται μναίαν οἱ Ἀθηναῖοι ῥήτορες καὶ ἱστορικοί.

Διὰ τὴν ἀκριβὴ ἐκθεσιν τῶν κατὰ τὴν πολιτείαν ἤρκει παρατήρησις ἐπιμελής καὶ ὀξεὶς τῶν πραγμάτων ἀντίληψις, καθοδηγοῦντα εἰς τὴν σαφὴ κατανόησιν τῶν φαινομένων τοῦ πολιτικοῦ βίου. Τὸ πρᾶγμα ὁμῶς διέφερεν ἐν τῇ ἀναζητήσει τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως, ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν αἰτίων, ἅτινα ἐπήνεγκον τὴν καθεστηκυῖαν τάξιν τῆς πολιτείας. Πρὸς ταῦτα δὲν ἦτο ἐπαρκὴς ἡ παρατήρησις μόνη, ἀλλ' ἦτο ἀναγκαία πρὸς ἔρευναν τοῦ παρελθόντος ἡ προσφυγὴ εἰς πηγὰς ποικίλας, ὁ ἔλεγχος τῶν μαρτυριῶν προγενεστέρων συγγραφέων, ἡ ἐπικουρία μνημείων, καταλοίπων τοῦ παλαιότερου βίου. Εἶνε δ' ἀναγκαιοτάτη πρὸς ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας τῆς συγγραφῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ γνώσις τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐποιήσατο χρῆσιν τῶν τοιούτων βοηθημάτων, καθὼς καὶ ἡ γνώσις αὐτῶν τούτων τῶν βοηθημάτων ὅθεν εἰκότως ἡσχολήθησάν τινες τῶν περὶ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας πραγματευθέντων εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν αὐτῆς. Ὁ Κάουερ κατέχευται ὑπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι ὁ γράψας τὴν Ἀθηναίων πολιτείαν εἶχε

τάς αὐτάς καὶ οἱ Ἀτθιδογράφοι πηγάς, καὶ οὐ μόνον παρέλαβεν ἐκ τούτων εἰδήσεις, ἀλλὰ καὶ γνώμας καὶ κρίσεις αὐτῶν μετέγραψεν. Ἐν τεύθει δ' ἐξηγεῖται, κατ' αὐτόν, ἢ μὴ ὁμολογῶς πρὸς ἀλλήλας ἀξία τῶν κρίσεων ἐκείνων· διότι ἄλλας μὲν εὕρισκει ὁ Κάουερ ὀρθάς, ἄλλας δὲ παραλόγους. Ἦτοι ἐξαχρᾶ τὰ πράγματα ἀπὸ τῆς ἀτομικῆς τοῦ γνώμης ὁ σημερινὸς κριτικός, καὶ ταύτην λαμβάνει κριτήριον, καίτοι ἀγνοεῖ ἐν τοῖς πλείστοις τοὺς λόγους, οἵτινες ἐπεισαν τὸν Ἀριστοτέλην ἢ συναγάγῃ ταῦτα ἢ ἐκείνα τὰ πορίσματα. Καίτοι δ' ὁμολογῶν ὅτι πλείσται διαφωνίαι παρατηροῦνται τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα τῶν Ἀτθιδογράφων, διὰ παρχολύμων καὶ ἀκροσφαλεστάτων συνδυασμῶν προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ὀρθὴν τὴν γνώμην του. Καὶ ὅμως ἔχομεν κριτήριον ἀσφαλέστερον, συγγραφεῖς ἐπιφανεῖς σωζομένους, οὓς φαίνεται μελετήσας ὁ Ἀριστοτέλης, ἐκ τῆς ἀντιθετικῆς δ' αὐτῶν πρὸς τὴν Ἀθηναίων πολιτείαν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ὁποῖαν χρῆσιν κάμναι τῶν πηγῶν. Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι εἶναι ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Ξενοφῶν. Τοῦ μὲν Ἡροδότου ἀναφέρει Ἀπᾶξ τὸ ὄνομα ἐν κεφ. 14, ὅπου συμπληροῖ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ιστορούμενα περὶ τῆς καθόδου τοῦ Πεισιστράτου διὰ λεπτομερειῶν, ὥς παρέλαβεν ἐκ τῆς Ἀτθίδος τοῦ Κλειδήμου (πρὸβλ. Ἀθην. ΙΓ' σ. 609)· καθόλου δὲ συμφωνεῖ ἐν πολλοῖς μετὰ τοῦ Ἡροδότου οὐ μόνον ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ὀνόμασι. Δὲν παραλαμβάνει ὅμως ἀβυσπανίστως ἐκ τοῦ Ἡροδότου τὰ εἰς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ χρήσιμα· ἀλλ' ἐν πολλοῖς συμπληροῖ ταῦτα, μνημονεύων λεπτομερείας, ὥς ἐκεῖνος παρασιωπᾷ, ἐκφέρων γνώμας παντελῶς διαφόρους, πρὸ πάντων δὲ ἀκριβέστερος ὢν ἐν τῷ ὀρισμῷ τῶν χρόνων, διὰ τῆς μνείας τῶν ὀνομάτων τῶν ἀρχόντων. Ἐπίσης γράφων τὴν Ἀθηναίων πολιτείαν φαίνεται ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὰ Ἑλληνικά τοῦ Ξενοφῶντος. Γεγονός τι ὑπὸ τούτου ιστορούμενον ἐπαναλαμβάνει σχεδὸν ἐπὶ λέξει (ἐν κεφ. 36). Ἀλλὰ παρὰ τὴν ὁμοφωνίαν ταύτην, κατὰ δὲ ἄλλος εἶναι ἡ διαφωνία αὐτοῦ ἐν πλείστοις, ἀναφερομένοις εἰς τὰς πράξεις τῶν ὀλιγαρχικῶν, διαφωνία ἐμφαίνουσα ὅτι δὲν ἔκρινεν ἀξία πίστεως τὰ παρὰ Ξενοφῶντι. Τὸν δὲ Θουκυδίδην ἀκολουθεῖ πιστῶς πολλαχοῦ, μάλιστα ἐν τοῖς περὶ τῶν τετρακοσίων (κεφ. 31—33)· ἀλλὰ συμπληρώνει ἢ διορθώνει τὰ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ιστορούμενα ἐν τε τοῖς περὶ τῶν τετρακοσίων καὶ ἐν τοῖς περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰππάρχου, ὅπου χωρὶς νὰ μνημονεύῃ τὸ ὄνομα τοῦ Θουκυδίδου ἀναιρεῖ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ λέγων ὅτι «ὁ λεγόμενος λόγος... οὐκ ἔστιν ἀληθής.» Ἀφ' οὗ λοιπὸν τοιαύτας πηγὰς δὲν παρακολουθεῖ δουλικῶς, οὐδ'

ἀφίνει ἀνεξελέγκτους, ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ ὑποθέτωμεν αὐθαιρέτως ὅτι ἄλλων ἱστορικῶν ὑποδεεστέρων οὐ μόνον τὰς μαρτυρίας ἀπεδέχθη τυφλῶς, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς γνώμας μετέγραψεν ;

Ἡ συμφωνία τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θουκυδίδου δὲν περιορίζεται εἰς μόνων τῶν γεγονότων τὴν ἐξιστόρησιν, ἀλλὰ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν μέθοδον τῆς ἐρεύνης καὶ εἰς τὸ ἐν τοῖς ἔργοις ἀμφοτέρων διῆκον φιλοσοφικὸν πνεῦμα¹. Τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων τὰ αἷτια ἀναζητεῖ ὁ Ἀριστοτέλης καθὼς καὶ ὁ Θουκυδίδης, ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ καὶ οὐχὶ ἐν τῷ ὑπερφυσικῷ, ὀρθῶς δὲ ψυχολογῶν δὲν ἀναγνωρίζει θείας ἐνεργείας. Ὡς πρὸς δὲ τὴν μέθοδον ἀμφοτέροι δὲν μιμοῦνται τὸ παράδειγμα τοῦ Ἡροδότου, δὲν ἐπαναλαμβάνουσιν ὅσα ἤκουσαν, ἐν γνώσει πολλάκις τῆς ἀναξιοπιστίας αὐτῶν· ἀλλ' ἐλέγχουσι καὶ διακρίνουσι τὰς μαρτυρίας τῶν πρὸ αὐτῶν συγγραφέων, ὅπως δὲ γνωρίσωσι τὰ παλαιότερα γεγονότα, ὅσα ἀπέκρυψεν ἢ ἀχλὺς τῶν χρόνων, ἐξετάζουσι τὰς φερομένας παραδόσεις, ζητοῦντες ν' ἀνεύρωσι τὸν ἱστορικὸν πυρῆνα αὐτῶν, καὶ ἀνατρέχουσιν εἰς σημεῖα καὶ τεκμήρια, εἰς τὰ ἐν τῷ παρόντι κατὰλοιπα τοῦ παρελθόντος, πρὸς διαφώτισιν τούτου. Τὸ τοιοῦτο σύστημα τῆς ἐρεύνης ὑποδεικνύει ὁ Θουκυδίδης ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς συγγραφῆς του· «τὰ γὰρ πρὸ αὐτῶν καὶ τὰ ἔτι παλαιότερα σαφῶς μὲν εὑρεῖν διὰ χρόνου πλῆθος ἀδύνατ' ἦν, ἐκ δὲ τεκμηρίων ὧν ἐπὶ μακρότατον σκοποῦντί μοι πιστεῦσαι ξυμβαίνει οὐ μέγала νομίζω γενέσθαι». Καὶ πολλάκις διὰ τοῦ συστήματος τούτου ζητεῖ νὰ διευκρινήσῃ σκοτεινὰ ἱστορικὰ ζητήματα. Ἐν μείζονι δὲ μέτρῳ ἢ ὁ Θουκυδίδης ἐφαρμόζει τὸν τρόπον τούτον τῆς ἐρεύνης ὁ Ἀριστοτέλης, ἐπωφελούμενος καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ ὑπ' ἄλλων γενομένων ἀρχαιολογικῶν μελετῶν· καὶ τὸ παράδειγμα αὐτοῦ οὐ σμικρὸν βεβαίως συνετέλεσεν ἵνα ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις ἀναπτυχθῇ ἡ τάσις πρὸς ἐρευναν τοῦ παρελθόντος, ἣν ἐπὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν βλέπομεν μονονουχὶ καταπνίγουσαν πᾶσαν παραγωγικὴν ἐκμάδα.

Κοινὸς ἐπίσης χαρακτήρ τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ἡ φιλαλήθεια. Ὁ μέγας φυσιοδίφης τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, ὡς προσφυῶς ἐκάλεσέ τις τῶν νεωτέρων τὸν Σταγίριτην φιλόσοφον, δὲν ἐξετάζει βεβαίως τὰ γεγονότα, ὡς ὁ βοτανικὸς τὸ φυτὸν ὡς ὁ ἰατρὸς τὸ πτῶμα, καθάτινες ἀποφαίνονται. Δὲν εἶνε ψυχρὸς καὶ ἀπαθὴς παρατηρητὴς τοῦ κόσμου ἐν ᾧ ἔζη, διότι τότε τὸ ἔργον του θὰ ἦτο ἄψυχον καὶ ψευδές. Ἐχει ἀναμφιδόλως ἰδίαν γνώμην περὶ τῶν πρα-

¹ Βλ. Bauer ἐνθ. ἀν. σ. 32 καὶ 150.

γμάτων, ἰδίας δοξασίας πολιτικάς, ἀλλ' ὑπεράνω τούτων τίθησι τὴν ἀλήθειαν. Μὴ δὲν εἶνε αὐτὸς ὁ ἐξενεγκὼν τὴν παροιμιώδη κατὰ στῆσαν ῥῆσιν « φίλος μὲν Πλάτων, φιλότῳ δ' ἀλήθεια » ἢ ἀκριβέστερον « ἀμφοῖν γὰρ ὄντων φίλον ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν ; » (Ἠθικ. Νικομ. Α' 6 σ. 1096^α). Ὅθεν δὲν παρουσιάζεται πρὸ ἡμῶν ὡς μεροληπτικὸς φατριαστὴς, προσπαθὼν δι' ὡς οἶόν τε συμφερωτάτης παραστάσεως τῶν γεγονότων, διὰ διαστρεφῆς αὐτῶν ἐνίοτε, νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῶν πολιτικῶν τοῦ δοξασιῶν, ἀλλ' ὡς φιλόσοφος βαθύνους, ἐξ ὑψηλοτέρας ἐπισκοπῆσεως τῶν γεγονότων, ἐκ συντονωτέρας ἀναζητήσεως τῶν αἰτίων αὐτῶν, σχηματίζων γνώμην ἰδίαν. Μὴ ἀποκρύπτων δὲ ταύτην, ἐκθέτει τὰ πράγματα ἀκριβῶς, περὶ τῆς ἀληθείας μόνης φροντίζων, ἀφίνων δὲ τὸν ἀναγνώστην ἐλεύθερον νὰ σχηματίσῃ ἰδίαν γνώμην, ἂν δυνήθῃ ἄλλως νὰ διαγνώσῃ αἰτίας τῶν πραγμάτων. Διὰ τοῦτο ἡ Ἀριστοτέλους Ἀθηναίων πολιτεία οὐσιωδῶς διαφέρει τῆς ψευδοξενοφωντείου Ἀθηναίων πολιτείας, ἥτις δι' ὑποῦλου διασυρμοῦ τῶν Ἀθηναίων σκοπεῖ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τῶν ὀλιγαρχικῶν τάς βουλὰς, καὶ τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος, ὅστις ἀριστοκρατικὸς τὸ φρόνημα δὲν ἠδυνήθη νὰ θεμελιώσῃ τὸ πολιτικὸν οἰκοδόμημα τοῦ ἐπὶ στερεοῦ ἐδάρους· ἡ ἰδεώδης Πολιτεία τοῦ Πλάτωνος διαφέρει τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ὅσον τὰ ποιητικὰ ὄνειροπολήματα διαφέρουσι τῆς πραγματικότητος.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀδιστακτως δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν, ὅτι ἡ συγγραφή τῆς Ἀθηναίων πολιτείας, δὲν ἐξυπηρετεῖ ὠρισμένον τινὰ πολιτικὸν σκοπὸν· δὲν ἐσκοπεῖ ὁ συγγραφεὺς νὰ καταδείξῃ ὅτι δὲν παρεβλάβη ἡ ἐλευθερία τῶν Ἀθηναίων καὶ μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν Μακεδόνων, ἢ ὅτι δῆποτε ἄλλο¹. Καὶ τοῦ ἔργου καὶ τοῦ συγγραφέως ἡ ἀξία ὑποτιμῶνται ἀδίκως, ἂν ὑποληφθῇ ὅτι οὗτος ἔγραψε πρὸς σκοποὺς πολιτικοὺς καὶ ἐπομένως ἐφημέρους· ἀλλὰ τότε τίνα σκοπὸν εἶχον αἱ πλείεσται τῶν ἄλλων 157 πολιτειῶν, ἃς ὁ αὐτὸς φιλόσοφος συνέγραψεν ; Ὁ σκοπὸς τοῦ Ἀριστοτέλους ὅμως ἦτο ἀνώτερος, καθαρῶς ἐπιστημονικὸς, διδασκόμεθα δὲ τοῦτον ἐκ τῶν Πολιτικῶν (Δ' 1). Σκοπὸς τοῦ Ἀριστοτέλους ἦτο νὰ εὕρῃ καὶ νὰ δείξῃ τίς ἡ ἀρίστη πολιτεία· ἀρίστην δὲ λέγων δὲν ἐνόει πολιτείαν ὑπὸ τοῦ νοῦ

¹ Τὴν γνώμην ταύτην ὑποστηρίζει ὁ Bauer (Liter. Forschungen σ. 27. 30). Ὁ δὲ Nissen (ἐν Rhein. Mus. 1892 σ. 161 κέ) ὑποθέτει ὅτι αἱ Πολιτεῖαι τοῦ Ἀριστοτέλους ἦσαν προπαρασκευαστικὴ ἐργασία πρὸς σύνταξιν νόμων διὰ τὸ μέγα κράτος τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ προσέτι συλλογὴ ἐγχειριδίων πρὸς χρῆσιν τῶν Μακεδόνων διπλωματῶν.

πλασθεῖσαν καὶ ἀνεμόρροστον, ἀλλὰ μόνην τὴν δυνατὴν : «χρὴ δὲ τοιαύτην εἰσηγεῖσθαι τάξιν, ἣν ῥαδίως ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν καὶ πεισθήσονται καὶ δυνήσονται κινεῖν». Πρὸς τοῦτο δ' ἀναγκαία ἦτο ἡ γνῶσις πασῶν τῶν πολιτειῶν.

Ὅθεν διδάσκων ὁ Ἀριστοτέλης τὴν πολιτικὴν, ἠκολούθησα τὴν μέθοδον, ἣν αὐτὸς εὔρε, τὴν ἐπαγωγικὴν, ἥτις ἀνεμόρρωσε τὴν νεωτέραν ἐπιστήμην. Εἶναι δ' ἐπαγωγή «ἢ ἀπὸ τῶν καθέκαστα ἐπὶ τὰ καθόλου ἔροδος». Τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀνυψώθη ἡ ἐμπειρία εἰς πηγὴν καὶ βῆσαν τῆς ἀνθρωπίνης γνῶσεως. «Δεῖ τὸν φυσικόν», λέγει πού, «τὰ φαινόμενα πρῶτον τὰ περὶ τὰ ζῷα θεωρῆσαντα καὶ τὰ μέρη καὶ τὰ περὶ ἕκαστον, ἔπειθ' οὕτω λέγειν τὸ διατὶ καὶ τὰς αἰτίας ἢ ἄλλως πως». Ἡ αἴσθησις εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ μόνη ἀσφαλὴς διδάσκαλος, ἀπορριπτέα δὲ κρίνει τὰ φιλοσοφικά θεωρήματα τὰ μὴ βεβαιούμενα ὑπὸ τῶν φαινομένων, ὑπὸ τῆς παρατηρήσεως. «Τῇ ἀκίσθησει λέγει, μᾶλλον τῶν λόγων πιστευτέον καὶ τοῖς λόγοις, ἔκον ἀμολογούμενα δεικνύωσι τοῖς φαινομένοις». Ὅθεν εὐλόγως κατακρίνει τοὺς ἀνάγοντας τὰ φαινόμενα πρὸς τινὰς δόξας ὠρισμένας, τοὺς ἐκ τῶν προτέρων φιλοσοφούντας, οἵτινες ἀντὶ διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν φαινομένων νὰ ζητῶσι τοὺς λόγους καὶ τὰς αἰτίας, ἀγωνίζονται νὰ συμβιδάσῃ τὰ φαινόμενα πρὸς τὰς θεωρίας των καὶ διὰ τῆς τοιαύτης βεβαιασμένης μεθόδου στρεβλοῦσι τὴν ἀλήθειαν· αὐτὸ πρὸς τὰ φαινόμενα τοὺς λόγους καὶ τὰς αἰτίας ζητοῦντες, ἀλλὰ πρὸς τινὰς λόγους καὶ δόξας αὐτῶν τὰ φαινόμενα προσέλκοντες καὶ πειρώμενοι συγκαοσμεῖν». Ἡ αὕτῃ μέθοδος ἐφαρμόζεται καὶ ἐν τῇ ἐρευνῇ τῆς πολιτείας. Ὡς ὁ φυσικὸς κόσμος, παρουσιάζει καὶ ἡ πολιτεία πραγματικὰ τινὰ δεδομένα, ὧν ὁ συνδυασμὸς καὶ ἡ ἐρμηνεία ἄγουσιν εἰς καθολικώτερα φιλοσοφικά πορίσματα. Πρὸς τὰ φαινόμενα ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ ἀντιστοιχοῦσι, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, ἐν τῇ πολιτείᾳ τὰ γενόμενα, τὰ συμβαίνοντα καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὅθεν βάσις καὶ ἀφετηρία τῶν ἐν τοῖς Πολιτικοῖς τοῦ Ἀριστοτέλους διδασμάτων ἦτο τὸ ὑλικόν, ὅπερ περισυνήγαγεν ἐν ταῖς Πολιτεῖαις.

Ἐκ τούτου ὁμῶς δὲν ἔπεται ὅτι ἀναγκαίως αἱ Πολιτεῖαι ἐγράφησαν πρὸ τῶν Πολιτικῶν. Ἡ μὲν συνγωγή τῆς ὕλης ἐγένετο βεβαίως πρὸ τῆς συγγραφῆς τῶν Πολιτικῶν, ἀλλ' ἡ ἐπεξεργασία καὶ ἡ ἐκδοσις τῶν Πολιτειῶν ἐγένετο πάντως ὕστερον, ὅφ' οὗ ἡ πρώτη τῶν 158 Πολιτειῶν, ἡ Ἀθηναίων πολιτεία, ἐγράφη περὶ θυσμᾶς τοῦ βίου τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὅθεν τὰ Πολιτικά, γραφέντα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως Φιλίππου (336 π. Χ.) οὐ γίνεται μυσία ἐν χωρίῳ τινὶ αὐτῶν,

δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς εἰσαγωγή εἰς τὰς Πολιτείας, ἐν ᾗ ἐκτίθενται τὰ φιλοσοφικὰ θεωρήματα τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδομένων, ἅτινα ὕστερον ἐπεξεργάσθη ἐν ταῖς Πολιτείαις. Καὶ ταῦτα ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ Πολιτικὰ ἐγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους· ἐν ᾧ τούναντίον πιθανωτάτῃ φαίνεται ἡ γνώμη τοῦ Oncken¹, ὅτι τὰ περισωθέντα εἰς ἡμᾶς βιβλία τῶν Πολιτικῶν εἶνε τετράδια ἀκροατῶν τοῦ φιλοσόφου· διότι ὁ γλωσσικὸς χαρακτήρ αὐτῶν δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὰ ἐν ταῖς γνησίαις μέρεσι τῆς Ῥητορικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους διδάγματα· οὐδὲ δύνανται νὰ ταχθῶσιν εἰς τὰ ὑπομνηματικά, ἥτοι εἰς ἐκεῖνα, ὅσα, κατὰ τὸν Σμπλίκιον, «πρὸς ὑπόμνησιν οἰκείαν καὶ πλείονα βάσανον συνέταξεν ὁ φιλόσοφος»· τοιαῦτα ἀδύνατον νὰ ᾔσαν βιβλία, ἐξ ὧν ἐλλείπουσιν οὐσιωδέστατα, καὶ ἐν εἰς τούναντίον ἐπαναλαμβάνονται συχνάκις φράσεις, ὥς θ' ἀπηξίου νὰ καταγράψῃ πρὸς ὑπόμνησιν καὶ πρωτόπειρος διδάσκαλος, πολλῶ δὲ μᾶλλον ὁ μέγας φιλόσοφος, οὗ τὴν εὐγλωττίαν ἐξαίρουσιν οἱ ἀρχαῖοι. Κατὰ ταῦτα περιέχουσι μὲν τὰ Πολιτικὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, τὴν θεμελιουμένην ἐπὶ τῶν ἐρευνῶν ὧν τὰ πορίσματα ἀπεθυσάμην ἐν ταῖς Πολιτείαις, ἀλλὰ δὲν ἐγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ φιλοσόφου.

Τὰ μειονεκτήματα δὲ ταῦτα ἢ ἄλλα παραπλήσια, μάλιστα δ' ἡ ἀσυμφωνία τοῦ πρακτικοῦ χαρακτήρος πρὸς τὰς κρίσεις τῶν ἀρχαίων περὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἀριστοτέλους, παρατηροῦνται οὐ μόνον ἐν ταῖς Πολιτικαῖς ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσι ταῖς βιβλίαις τοῦ φιλοσόφου, ὅσα σφίζονται πλήρη. Οὐδὲν αὐτῶν δικαιολογεῖ τὸν θαυμασμὸν τῶν ἀρχαίων διὰ τὸ κάλλος τοῦ λόγου, ματαίως δὲ προσπαθοῦμεν ν' ἀναύρωμεν ἐν αὐτοῖς τὰ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ἐκθειαζόμενα καλλωπίσματα τοῦ λόγου καὶ τὴν χάριν καὶ τὸ *flumen orationis aureum*, ἢ τὴν δεινότητα καὶ τὴν σαφήνειαν καὶ τὸ ἡδύ, ἅτινα καταδείκνυσεν ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Ἀριστοτέλους Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς. Διακρίνονται μὲν τὰ σφίζόμενα ἔργα διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς λέξεως καὶ τὴν βραχυλογίαν, ἀλλ' ἀναμφισβητήτως ἀκαλλώπιστον καὶ σκολιὸν καὶ ἀσαφὲς ἔχουσι τὸν λόγον· ὥστε ἀναγκαζόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἀνήκουσιν ὅσα τούτων ὑπ' αὐτοῦ τοῦ φιλοσόφου ἐγράφησαν εἰς τὰ ἀκροαματικά ἔργα αὐτοῦ, τὰ πρὸς τοὺς γνησίους ἀκροατὰς γεγραμμένα, καὶ νὰ πιστεύσωμεν ὡς ἀληθῆ τὴν παρατήρησιν ἀρχαίων ὑπομνηματιστῶν ὅτι ἐπετήδευσεν ἐν αὐτοῖς ἀσάφειαν, κατασκευάζων τὸν λόγον δὲςληπτον μὲν τοῖς πολ-

¹ Staatslehre des Aristoteles τ. I, σ. 60, 66.

λοῖς, εὐληπτον δὲ μόνοις τοῖς ἀκούσασιν αὐτοῦ. Τοῦ δὲ κάλλους τοῦ λόγου ἐπεμελήθη ἐν μόνοις τοῖς ἐξωτερικοῖς, ἅτινα ἔγραψε πρὸς τὴν τῶν πολλῶν ὠφέλειαν, τῶν ἀνεπιτηδείων πρὸς φιλοσοφίαν. Εἰς ταῦτα δὲ τὰ ἐξωτερικὰ συγγράμματα πρέπει νὰ ταχθῶσι καὶ αἱ Πολιτεῖαι. Ὁ Πλούταρχος (Οὐδὲ ζῆν ἐστὶν ἡδέως κατ' Ἐπίκ. 10) λέγει περὶ αὐτῶν ὅτι ἔχουσι «μέγα καὶ πολὺ τὸ εὐφραῖνον» καὶ τὸν λόγον αὐτῶν χαρακτηρίζει ὡς «ἔχοντα δύναμιν καὶ χάριν». Τὴν δὲ κρίσιν ταύτην ὀρθὴν ἀποδεικνύει τὸ εὐρεθὲν κείμενον τῆς Ἀθηναίων πολιτείας¹.

Ὅθεν δυνάμεθα μετὰ πολλῆς πιθανότητος νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ Ἀθηναίων Πολιτεία εἶναι ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπ' αὐτοῦ γραφὲν καὶ προσρισθὲν πρὸς ἐκδόσιν, ἐν ᾧ δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν τὸ αὐτὸ περὶ τῶν ἄλλων σωζομένων βιβλίων τοῦ μεγάλου φιλοσόφου.

Εὐχρηθῶμεν ἵνα τὸ πολύτιμον πρόσκτημα ὑπεκκαύσῃ τὸν ζῆλον πρὸς μελέτην τῆς πολιτείας τῶν ἀρχαίων. Ἡ μελέτη τῆς ἀρχαιότητος μεγάλην ἔσχε ῥοπὴν εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν τοῦ νεωτέρου κόσμου κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον ὕστερον· νῦν ὁμῶς δὲν θεωροῦνται ὡς ἔχουσαι πρακτικὴν τινὰ σπουδαιότητα αἱ τοιαῦται ἔρευναι: «Ἡ ἡμετέρα πολιτικὴ ἐπιστήμη, παρατηρεῖ ὁ Treitschke, εἶναι πλέον τοῦ προσήκουτος ἀπεξενωμένη τῶν ἀρχαίων. Ἐπέστη ὁμῶς «καιρὸς νὰ κατανοήσῃ ὅτι ἡ ἀρχαιότης παρέχει εἰς τὸν πολιτικὸν διδάγματα σχεδὸν ἐπίσης πολύτιμα, ὅσον καὶ εἰς τὸν ἀναζητοῦντα ἀπλῶς «ἐν τῇ μελέτῃ αὐτῆς ἠθικὴν μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ αἰσθήματος «τοῦ καλοῦ.» Καὶ ἡμεῖς ἐν τινι τῶν περυσινῶν μαθημάτων ἐλέγομεν ὅτι «καθόλου ἡ ἀναδρομὴ εἰς τὸ παρελθὸν προομαλύνει τὰς ὁδοὺς τοῦ μέλλοντος, πορίζουσα μὲν ἀκριβῆ ἔννοιαν τῶν βάσεων, ἐφ' ὧν ἐρείδεται ὁ νεώτερος πολιτισμός, καθοδηγοῦσα δ' ὅπως ἀντλῶμεν ἐκεῖθεν καὶ διδάγματα ὠφελιμώτατα. Τοιαῦτα δὲ διδάγματα ἀφθόνως παρέχει ἡμῖν ἡ Ἑλληνικὴ μάλιστα ἀρχαιότης· διότι ἐν αὐτῇ εὕρηνται τύποι τελειότατοι πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς εὐκοσμίας, ὧν πολλοὺς μὲν παρέλαβον ἡδὴ ἡ ἐμιμήθησαν αἱ νεώτεραι κοινωνίαι, πολλοὶ δ' ἀκόμη πρόκεινται πρὸς μίμησιν.» Εἰς τὸ πολιτικὸν οἰκοδόμημα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἄνευ ὑπερβολῆς δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι οὐδὲ λίθον προσέθεσαν αἱ νεώτεραι κοινωνίαι. Ἄν εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν λαὸν ὀφείλωμεν τὴν τελειοτάτην διατύπωσιν τῶν ἀρχῶν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, εἰς τὸν ἑλληνικὸν

¹ Περὶ τῆς γλώσσης τῆς Ἀθηναίων πολιτείας ἐδημοσίευσεν ἐσχάτως ἰδίαν μονογραφίαν ὁ G. Kaibel (Stil und Text der Πολιτεία Ἀθηναίων des Aristoteles. Berlin, 1893).

ὀφείλομεν τὴν τοῦ δημοσίου. Κατατετρημένους εἰς μικρὰς κοινωνίας, εὔρε καὶ ἀπειργάσθη ἐν ποικιλωτάτοις τύποις κοινωνικοῦς καὶ πολιτικοῦς θεσμοὺς καὶ ἐμόρφωσε τὴν ἰδέαν τοῦ ἐλευθέρου πολίτου. Ἐν δὲ τῷ πολυταράχῳ πολιτικῷ βίῳ κοινὰ καθωδήγουν πάντας τοὺς Ἕλληνας αἰσθήματα, τὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς τάξεως, ὧν ἄνευ ἀδύνατος ἐλέγχεται ὁ κανονισμὸς τῆς πολιτείας καὶ τοῦ δικαίου, δυνάμεων ἀσφαλιζουσῶν καὶ προαγουσῶν, ἀλλ' ἅμα περιστέλλουσῶν καὶ κανονιζουσῶν τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν. Μελετῶντες δὲ τάρχαῖα πολιτεύματα δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν τοὺς λόγους τοῦ Ἀριστοτέλους: «πάντα γὰρ σχεδὸν εὔρηται μὲν, ἀλλὰ τὰ μὲν οὐ συνῆκται, τοῖς δ' οὐ χρῶνται γινώσκοντες.» καὶ νὰ συμπεράνωμεν μετὰ τοῦ αὐτοῦ φιλοσόφου περὶ τῶν ἐκ τῆς μελέτης ταύτης διδασκμάτων: «δεῖ τοῖς μὲν κεύρημένοις ἱκανῶς χρῆσθαι, τὰ δὲ παραλελειμμένα πειρᾶσθαι ζητεῖν».

Ν. Γ. Πολέτης

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΟΙΚΙΛΑ

Ὅπως πᾶν ἔργον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος οὕτω καὶ τὴν γλῶσσαν δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ καταστήσῃ ὑπόθεσιν τῶν μελετῶν του, καὶ τοῦτο κατὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους τρόπους καὶ πρὸς διαφόρους σκοπούς. Δύναται νὰ ἐξετάσῃ τοὺς νόμους τῆς γενέσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς, τοὺς νόμους τῆς μεταβολῆς ἐκάστης γλώσσης καὶ τῆς διαφορᾶς τῶν διαφόρων γλωσσῶν ἀπ' ἀλλήλων, τοὺς νόμους τῆς ἀναπτύξεως ἢ καταπτώσεως, τὰς σχέσεις τῆς συγγενείας καὶ ὁμοιότητος ἢ ἀλλοτριότητος αὐτῶν, τὰς σχέσεις τῆς γλώσσης πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ πρὸς τοῦτοις τὴν ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν γλώσσης καὶ πνεύματος καὶ τοὺς νόμους τῶν σχέσεων τούτων κλπ. Τὰ ζητήματα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ὑπόθεσιν ἔχει καὶ καθήκον νὰ ἐξετάζῃ καὶ κατὰ τὸ ἐνὸν λύσῃ ἢ περὶ τὴν γλῶσσαν ἐπιστήμη, ἡ Γλωσσολογία λεγομένη. Ὅτι δ' ἡ ἐρευνα τῶν γλωσσικῶν ζητημάτων τούτων καὶ ἡδίστη καὶ διδακτικωτάτη εἶναι, ἐπίστανται μὲν οἱ παιδείας τινὸς τυχόντες, κατανεῖ δὲ καὶ πᾶς ἄλλος εὐκόλως ἐνθυμηθεὶς πρῶτον μὲν ὅτι πάντα τὰ ἔθνη τὰ εἰς λόγον πολιτισμοῦ τινος καὶ ἡμερώσεως ἐπίδοσιν λαβόντα καὶ περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου ὅπωςδῆποτε φιλοσεφῆσαντα, εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης τῆς γλώσσης· τοῦτο ἔπραξαν οἱ Ἕλληνες, τοῦτο οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ Ἰνδοί, οἱ Ἀραβες, οἱ Σίνκι καθὼς καὶ πάν-